

PŘÍSPĚVKY Z KOLOKVIA BĚLEHRAD – BRNO 2011

ALEKSANDRA KORDA-PETROVIĆ

PŘÍKLAD FUNKCIONALISTICKÉHO PŘEKLÁDÁNÍ**Abstrakt**

Překladatel Milan Čolič úspěšně přeložil do srbštiny knihu Josefa Škvoreckého *Ze života české společnosti* a jeho převod tím představuje kladný příklad aplikace hlavních principů funkcionalistické strategie překládání. Přeložil do srbštiny všechny roviny textu: nespisovný a syntakticky nesprávný jazyk, ironický tón demagogických frází a výrazů i deformovanou verzi česko(srbsko)-anglického jazyka.

Klíčová slova

překlad do srbštiny ■ principy funkcionalistického překládání ■ J. Škvorecký: *Ze života české společnosti*

Zbyněk Fišer, autor knihy *Překlad jako kreativní proces* (Host, Brno 2009), představuje různé překladatelské strategie, které nabízí současná teorie a didaktika překladu. Zaměřuje se zejména na tzv. funkcionalistické strategie, pro které je rozhodujícím kritériem předpokládaná komunikační funkce cílového textu. Přestože se při překládání knih českých autorů do srbštiny Milan Čolič pravděpodobně primárně neřídil samotnou teorií, jeho překlad knihy Josefa Škvoreckého *Ze života české společnosti* (1985) představuje kladný příklad aplikace hlavních principů funkcionalistické strategie překládání.

Josef Škvorecký jako každý velký vypravěč vytvořil svůj literární styl, jenž je rozpoznatelný používáním slangu určité společenské a generační vrstvy (především slangu protektorátní jazzové generace), ale i užíváním dialogů a ich-formy ve vyprávění. Jeho literární styl tak zanechává ve čtenářích dojem autentičnosti. V románech *Zbabělci*, *Prima sezóna*, *Mirákl*, *Tankový prapor* nebo

v *Příběhu inženýra lidských duší*¹, kromě autobiografické metody, která vytváří jedinečný cyklus románů (které spojuje společný hrdina Danny Smiřický), rozpoznáváme i prvky poetiky anglo-amerického generačního románu. Již jako exilový autor napsal Škvorecký v Torontu knížku *Ze života české společnosti*, přinášející v první části texty, které v šedesátých letech vznikaly pro pražský kabaret Paraván pod názvem *Ze života lepší společnosti*, a doplněné o druhý díl *Ze života exilové společnosti*, který humorným způsobem představuje problém exilu, což je také jedním z velkých témat Josefa Škvoreckého (např. *Příběh inženýra lidských duší*, *Scherzo Capriccioso*, *Velká povídka o Americe*). Setkání dvou světů a dvou kultur, středoevropských Čech a Ameriky, vyprávění o osudech nové generace exulantů, kteří se narodili v Novém světě, nesou v sobě geny domova, a současně přijímají zvyky nové vlasti, kteří však ve skutečnosti nikam nepatří. V Kanadě se Škvorecký setkal s osudem exulantské generace a byla to také jeho vlastní zkušenost. Jeden z viditelných následků exulantského osudu představuje deformovaný jazyk exulantů. V kanadském exilu se vytvořil nový česko-anglický jazyk, jazyk plný novotvarů, který není ani anglický, ani český. Pseudojazyk jako důsledek asimilace exulantů do nového prostředí.

Právě tímto jazykem byla napsána kniha *Ze života české společnosti*, která představuje souhrn deníkových zápisů, školních písemek z češtiny a magnetofonových zápisů hlavně mladých (spíš dětských) postav z několika generací – předválečné generace v Kostelci, představitelů socialistické mládeže a dětí českých exulantů v Torontu.

Pro překladatele Milana Čoliče představoval překlad takového textu do srbského opravdovou profesionální výzvu. Překladatel musel sledovat několik jazykových rovin. První rovina je viditelná ve vyprávění Josefa Macháně, žáka druhé a třetí třídy obecné školy, který píše své domácí práce z českého jazyka směsí nespisovné a hyperkorektní češtiny s nesprávnou syntaxí:

Jmenuji se Josef Macháně. Jsem žákem II.b obecné školy chlapecké v K. Jest to průmyslové město na kladském pomezí. Také jest staroslavné. Starší můj bratr jest Petr. Jest studentem VI.b státního reálného gymnasia v K. Moje sestra jest Blanka. Jest studentkou IV.b téhož ústavu. Můj otec jest majitelem firmy Rudolf Macháně & spol., Export-Import. Též jest velmi velkým a těžkým (ŠKVORECKÝ, 1985: 11).

Podle teorie funkcionalistického překládání Zbyňa Fišera musí překladatel zjistit, jakou funkci v dané kultuře má text, jenž má být přeložen. Na základě toho může zjistit překladatelskou strategii: „Překladatel respektující konkrét-

¹ Všechny romány byly přeloženy do srbochorvatštiny: *Kukavice* (Prosveta, Beograd 1967 – přel. Petar Džadžić), *Oklopni bataljon* (Znanje, Zagreb 1986 – přel. Nikola Kršić), *Mirakl* (GZ Hrvatske, Zagreb 1987 – přel. Dagmar Ruljančić), *Sjajna sezona* (Mladost, Zagreb 1986 – přel. Dagmar Ruljančić), *Bas saksofon i druge priče o džezu* (Prosveta, Beograd 1986 – přel. A. Ilic), *Inženjer ljudskih duša* (August Cesarec, Zagreb 1989 – přel. Dagmar Ruljančić).

ní požadovanou funkci cílového textu v předpokládané komunikační situaci v cílové kultuře volí vhodné cílové prostředky a postupy odpovídající cílové komunikační strategii s daným záměrem“ (FIŠER, 2009: 110). V uvedeném příkladu překladatel Čolič vybral adekvátní komunikační strategii napodobení autentického jazyka srbského žáka základní školy, který se písemně vyjadřuje nesprávně. Jako hlavní prostředek Čolič používá inverzi:

Zovem se Jozef Makanje. Učnik IV-b osnovne dečačke škole sam u K. Jeste to industrijski grad na kladanjskom razmeđu. Isto takođe je staroslovan. Stariji brat moj Petar je. On je učenik VI-b državne realne gimnazije u K. je. Moja sestra je Blanka. Ona učenica IV-b iste školske ustanove je. Moj otac je vlasnik firme Rudolf Makanje & kompanjon, Izvoz-Uvoz. Isto takođe jeste veoma korulentan i težak (ŠKVORECKI, 1987: 7).

Můžeme konstatovat, že překladatel vybral správnou překladatelskou strategii, ale zůstává diskutabilní, zda použil správný prostředek. Srbskému čtenáři se může zdát, že citovaný úryvek napsal spíše nějaký cizinec než slabý žák.

Druhou jazykovou rovinu textu je možné rozpoznat ve vyprávění Vasila Machanina, který je synem Josefa Machanina a příslušníkem socialistické generace ovlivněné ideologickými frázemi:

Naše společnost, založená na vědeckém světovém učení, velmi úspěšně skoncovala se všemi měšťáckými předsudky v oblasti mezipohlavních vztahů a docílila v tomto směru nebyvalých úspěchů. Bohužel ne již tak úspěšně bylo skoncováno s následky těchto předsudků. Mohu to doložit příkladem z vlastní zkušenosti (ŠKVORECKÝ, 1985:131).

V tajném deníku a domácích úlohách z českého jazyka Vasila Machanina je humorně demaskován deformovaný jazyk komunistického režimu. Demagogické fráze, různé názvy (např. hospoda „U dělnické varty“ která se dříve jmenovala „U tlustého anděla“, nebo hostinec „U Dynamo“, dříve „U Sokolovny“), nebo nesmyslná hesla (např. „Zdravotní osvětou proti válečným štváčkům!“), představují příklad ironizace a satirizace české společnosti 70. let 20. století. Jeden z principů funkcionalistického překládání zní: „Dobrý překladatel umí použít pro vyjádření extenzionální složky významu kognitivněsemantické principy a nástroje tak, aby mu textotvorné postupy – tj. výběr jazykových prostředků na všech rovinách i jejich uspořádání a použití literárních postupů a prostředků – umožnily v cílovém textu adekvátně vyjádřit také intenzionální složky významu výchozího literárního textu“ (FIŠER, 2009: 97).

Čolič měl před sebou úkol přenést do cílového textu ironický tón demagogických frází a výrazů. Zjednodušující okolnost spočívala v tom, že srbský recipient má historicky obdobnou zkušenost jazykového fenoménu ideologizace jazyka. Proto překlad uvedeného citátu splňuje svou funkci:

Naše druživo, koje se bazira na naučnom svetskom učenju veoma je uspešno likvidiralo sve građanske predrasude u oblasti međuljudskih odnosa i postiglo

u tom pravcu nevidene do sada uspehe. To mogu da potvrdim primerom iz sopstvenog iskustva (ŠKVORECKI, 1987: 89).

Kromě toho, že překladatel vynechal celou větu a nesprávně přeložil pojem *vědecké světové učení* (správně: naučno-filozofsko učenje), jakož i pojem *mezipohlavní vztahy* (správně: odnosi medju spolovima), zdařile zachoval humorně-ironický tón textu. Teoreticky se můžeme zeptat, jaké potíže by měl např. francouzský překladatel. Jakou strategii by musel použít, aby přenesl francouzskému čtenáři humorný tón Vasilova vyprávění s ohledem na to, že neprošel zkušeností fenoménu ideologizace jazyka.

Překlad třetí jazykové roviny textu, která se týká druhé části knihy pod názvem *Ze života exilové společnosti*, otevírá nový překladatelský problém. Deformovaný jazyk třetí generace rodiny Máchaně, který je reprezentován vyprávěním kanadského žáka Dereka MacHana, Čoliče přinutil, aby do cílového textu zasahoval s ohledem na specifikum uměleckého sdělení. Překladatel musel vytvořit adekvátně deformovanou verzi srbsko-anglického jazyka, charakteristickou pro dvojjazyčné mluvčí, mezi které patří exilová populace.

Na této rovině došlo k smíření dvou teorií: antiadaptační strategie překladu či koncepce adekvátního překladu, kterou reprezentují teoretici Jiří Levý a Milan Hrdlička, a teorie funkcionalistického překládání. Pro dosažení adekvátního překladu je podle Hrdličky velmi důležitá reprodukce stylistických kvalit originálu. Přestože se staví proti neadekvátní aktualizaci, odmítá nevhodnou naturalizace nebo exotizaci cílového textu (v knize *Literární překlad a komunikace*, 2003), Hrdlička ve studii *K překladu dvojjazyčných pasáží v literárním díle* (in – *Překladatelské miniatury*, 1995) upozorňuje, že překladatel by měl hledat případ od případu optimální řešení „neztrácejte ze zřetele především zachování obdobné funkce kombinací jazyků v uměleckém textu“ (HRDLIČKA, 1995: 57). Na druhé straně Zbyněk Fišer, reprezentant teorie funkcionalistického překladu, se domnívá, že v takovém příkladu překlad musí být do jisté míry tvůrčí: „Pokud má autor cílového textu vytvořit umělecky působící text, musí respektovat požadavek dominantní umělecké funkce. Ke svému řešení může buď použít obdobné výrazové (stylizační) prostředky jako autor výchozího textu, pokud je má v arzenálu komunikačních prostředků v cílové kultuře k dispozici, nebo...“ (FIŠER, 2009: 145, 146).

V daném případě překladatel použil jazykové a stylizační prostředky, které fungují stejně nebo podobně jako fungují v originálu. Např. úryvek z magnetofonového záznamu Dereka MacHane v originále zní:

To odpoledne dajlovala maminka nějaké číslo a když její volání bylo zodpovězeno, pravila: „ May I speak to Dr. Čermák, please?“ věděl jsem, že se to stává tuhým. Pan Dr. Čermák je lójer a stáruje také v Novém divadle. Ale mamika tam nestáruje. Nedostává ani kouskové role. Je hezká, ale na jevišti je dřevo, pravil pan Čulik, jenž jest komickým hercem a diriguje produkce. A tak

maminka pouze prodává tikety. Dedukoval jsem, že panu Dr. Čermákovi nevolá protože pro divadlo, ale protože pro rozvod“ (ŠKVORECKÝ, 1985: 188,189).

V srbském překladu byla zachována funkce deformovaného pseudojazyka a silný vliv anglicismů a nesprávná syntax:

To popodne mama dajlovala neki broj je kada njen poziv bio odgovoren, rekla je: „ May I speak to dr Čermak, please?“ Znao sam da postaje čvrsto to. Gospodin dr Čermak je lojer i staruje i u Novom pozorištu. Mama tamo ali ne staruje. Ne dobija ni parče uloga. I tako mama samo tikete prodaje. Lepa jeste, ali na pozornici drvo je, rekao gospodin Čulik je koji komičan glumac je i diriguje koji produkciju. Dedukovio sam da gospodini dr Čermaka ne zove zbog pozorišta, već razvoda zbog“ (ŠKVORECKI, 1987: 123).

Na jedné straně překladatel zvolenou strategií splnil hlavní požadavek anti-adaptační koncepce překladu (cílem překladatelské práce je zachovat a přenést původní dílo), na straně druhé splnil i požadavek teorie funkcionalistického překládání (překladatel umělecké literatury musí usilovat o naplnění umělecké funkce díla). Takto splnil požadavek, který shrnul Milan Hrdlička ve studii *Notionálně-kryptická funkce* (in – *Překladatelské miniatury*, 1995): „Různé případy užití cizího stejně tak jako mateřského jazyka nebo nonsensu představují různou míru srozumitelnosti pro příjemce, a tudíž i různé nároky na adekvátní překladatelská řešení, která by měla v cílovém textu uchovat původní funkci těchto pasáží“ (HRDLIČKA, 1995: 50). Hrdlička doporučuje v případě použití angličtiny a francouzštiny převzít cizí jazyk.

Způsob, kterým spisovatel řešil eventuální možnost nesrozumitelnosti anglických pasáží a výrazů pro českého čtenáře, převzal také překladatel. Na konci knihy *Ze života české společnosti*, Škvorecký dopsal kapitulu *Amerikansko-českoslovesník pro čtenáře ignorantní angličtiny*, kterou srbský překladatel přeložil také pseudotitulem: *Amerikansko-srpskorečitelj za ignorantne engleskočitajuće pojedince*. Slovník resp. vysvětlivkový aparát obsahuje překlad anglických výrazů, pseudovýrazů, frází a pasáží které se objevují v českém textu a v srbském překladu.

Čilič měl před sebou ještě jeden překladatelský problém. Anglický výrazy ve výchozím textu většinou představují deformované lexikum umělého anglo-českého jazyka, který používá vypravěč. Aby překlad do srbštiny splnil svou funkci, musela být tato vlastnost zachována. Překladatel použil postup transliterace a transkripce ve formě, která se nejlepším způsobem integruje do cílového jazyka:

anglické slovo   výchozí text   cílový text (překlad do srbštiny)

<i>alley</i>	<i>alej</i>	<i>alej – uličica</i>
<i>anthem</i>	<i>antéma</i>	<i>antem – himna</i>

<i>to dial</i>	<i>dajlovat</i>	<i>dajlovati – birati broj telefonom</i>
<i>disaster</i>	<i>dizástr</i>	<i>dizastir – katastrofa</i>
<i>deal</i>	<i>dýl</i>	<i>dil – dogovor</i>
<i>garbage</i>	<i>gárbidž</i>	<i>garbidž – smeće</i>
<i>pink</i>	<i>pinkový</i>	<i>pinkovit – ružičasti</i>

Anglické věty a fráze ve výchozím textu ponechal překladatel i v cílovém textu, ale podobně jako v originále přeložil v „anglicko-srbském slovníku“ význam do srbštiny. (Např. *What happened, officer?*, česky – *Co se stalo, pane strážníku?*, srbsky – *Šta se desilo, oficiru?*) V některých příkladech musel ponechat chybný překlad původního významu. Tím naplnil humornou funkci textu:

anglický výraz / výchozí text / překlad do češtiny / překlad do srbštiny

birthday suit / narozeninový oděv / zcela nazi / kao od majke rođeni (r. odelo)
flowerbed / květinová postel / květinový záhon / cvetni krevet (rundela)
drumstick / kuřecí palička / kuřecí stehýnko / palica (batak)
night cream / noční smetana / noční krém / noćni mileram (noćna krema)

Opisný, vysvětlující překlad anglických frází a výrazů v kapitole *Amerikánsko-českoslovesník* nemá jen funkci dvojazyčného slovníku, ale představuje také součást textu knihy, ve které je humorně a ironicky popsán bizarní pseudojazyk exulantů.

Překladatel knihy Josefa Škvoreckého *Ze života české společnosti* tedy úspěšně přeložil do srbštiny všechny roviny textu: nespisovný a syntakticky nesprávný jazyk, ironický tón demagogických frází a výrazů a deformovanou verzi česko(srbsko)-anglického jazyka. Většinou použil adekvátní jazykové prostředky s ohledem na strukturu výchozího textu a přizpůsobil je struktuře překladu. Uplatnil také mimotextové prvky, které Ďurišin označoval termínem sociokulturní kód. Zjednodušující okolnost spočívá v tom, že srbský čtenář prošel historickou a společenskou zkušeností deformovaného pseudojazyka, který existuje v různých rovinách jazykové praxi. Z. Fišer cituje Ďurišinu, který napsal, že čtenář vnímá přeložené dílo v nových domácích souvislostech a od překladatele se tedy očekává, že jeho cílová konkretizace estetických hodnot bude adekvátně tvořivá (FIŠER, 2009: 168). V daném případě byla naplněna také kreativní funkce překladu. Tím se teze, že před sebou máme kladný příklad aplikace teorie funkcionalistického překládání, v plné míře potvrzuje.

Prameny a literatura:

HRDLÍČKA Milan: *Překladatelské miniatury*, Univerzita Karlova, Praha 1995.

FIŠER Zdeněk: *Překlad jako kreativní proces*, Host, Brno 2009.

CHVATÍK Květoslav: *Velký vypravěč Josef Škvorecký* (in – Melancholie a vzdor), Československý spisovatel, Praha 1992.

LEVÝ Jiří: *Umění překlada*, Ivo Železný, Praha 1998.

ŠKVORECKÝ Josef: *Ze života české společnosti*, 68 Publishers, Canada 1985.

ŠKVORECKI Jozef: *Iz života češskog društva*, Dečje novine, Gornji Milanovac 1987.

